

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	11
-------------------	----

Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση	13
<i>Douglas Kellner</i>	

Εισαγωγή στην πρώτη έκδοση	
<i>Η παράλυση της κριτικής σκέψης: μια κοινωνία</i>	
<i>χωρίς αντίλογο</i>	55

Η μονοδιάστατη κοινωνία

1. Οι νέες μορφές ελέγχου	71
2. Η περιχαράκωση του πολιτικού σύμπαντος	97
3. Η κατάκτηση της δυστυχούς συνείδησης: η κατασταλτική απομετουσίωση	151
4. Η περιχαράκωση του σύμπαντος του λόγου	191

Η μονοδιάστατη σκέψη

5. Η αρνητική σκέψη: η ηττημένη λογική της διαμαρτυρίας ..	243
6. Από την αρνητική στη θετική σκέψη: η τεχνολογική ορθολογικότητα και η λογική της κυριαρχίας	271
7. Ο θρίαμβος της θετικής σκέψης: η μονοδιάστατη φιλοσοφία	307

Η δυνατότητα των εναλλακτικών

8. Η ιστορική δέσμευση της φιλοσοφίας 351
9. Η καταστροφή της απελευθέρωσης 381
10. Συμπέρασμα 413

Επίμετρο 429
Αλέξανδρος Κουτσογιάννης

Ευρετήριο ονομάτων 442

Ευρετήριο όρων 444

Εισαγωγή στη δεύτερη έκδοση

Douglas Kellner

Ο *Μονοδιάστατος άνθρωπος* του Herbert Marcuse ήταν ένα από τα πιο σημαντικά βιβλία που κυκλοφόρησαν τη δεκαετία του 1960.¹ Με την πρώτη κιόλας έκδοσή του το 1964, αναγνωρίστηκε ως εξέχουσα κριτική διάγνωση της τρέχουσας εποχής, ενώ η αναδυόμενη Νέα Αριστερά δεν άργησε να το υιοθετήσει ως καταγγελία των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών, καπιταλιστικών και κομμουνιστικών. Το βιβλίο, το οποίο ο Marcuse σχεδίασε και έγραψε κατά τη δεκαετία του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960, απηχεί τον πνιγηρό κομορμισμό εκείνης της εποχής και προσφέρει μια δριμεία κριτική των νέων τρόπων κυριαρχίας και κοινωνικού ελέγχου. Εκφράζει όμως επίσης τις ελπίδες ενός ριζοσπαστικού φιλοσόφου ότι η ανθρώπινη ελευθερία και ευτυχία θα μπορούσαν να επεκταθούν πολύ πέρα από τη μονοδιάστατη σκέψη και συμπεριφορά που επικρατούν στην κατεστημένη κοινωνία. Μένοντας πιστός στο όραμα της απελευθέρωσης που είχε διατυπώσει στο προηγούμενο βιβλίο του *Έρως και*

1. Για μια πιο διεξοδική ανάλυση των θεμάτων, της συμβολής και της επιρροής του *Μονοδιάστατου ανθρώπου*, βλ. Κεφάλαια 7-10 του βιβλίου μου *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*, Λονδίνο και Μπέργλεϊ: MacMillan Press & University of California Press, 1984.

πολιτισμός,² ο Marcuse, στην κριτική που ασκεί στις υφιστάμενες μορφές κυριαρχίας και καταπίεσης, προτρέπει στην αδιάκοπη σύγκριση αυτού που είναι με αυτό που θα μπορούσε να είναι: μια πιο ελεύθερη και πιο ευτυχισμένη έκφανση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Ο Μονοδιάστατος άνθρωπος είναι αφενός ένα σημαντικό έργο της κριτικής κοινωνικής θεωρίας το οποίο και σήμερα ακόμη παραμένει επίκαιρο, καθώς οι δυνάμεις κυριαρχίας που εξέτασε αναλυτικά τότε ο Marcuse έχουν καταστεί ακόμη πιο ισχυρές και πιο επικρατούσες στα χρόνια που ακολούθησαν την πρώτη έκδοση του βιβλίου. Σε ένα φυλλάδιο που περιέγραφε το έργο του, ο Marcuse γράφει: «Το βιβλίο αυτό ασχολείται με ορισμένες βασικές τάσεις της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας οι οποίες μοιάζουν να οδηγούν προς μια νέα φάση του πολιτισμού. Αυτές οι τάσεις έχουν γεννήσει έναν τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς που υπονομεύει τα ίδια τα θεμέλια της παραδοσιακής κουλτούρας. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτού του νέου τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς είναι η καταστολή όλων των αξιών, των φιλοδοξιών και των ιδεών που δεν μπορούν να προσδιοριστούν με βάση τις ενέργειες και τις στάσεις που φέρουν τη σφραγίδα των κυρίαρχων μορφών ορθολογικότητας. Το αποτέλεσμα είναι η αποδυνάμωση ή ακόμη και η εξαφάνιση κάθε αυθεντικά ριζοσπαστικής κριτικής, η ενσωμάτωση κάθε αντίλογου στο κατεστημένο σύστημα».³

2. Herbert Marcuse, *Eros and Civilization*, Βοστώνη: Beacon Press, 1955 [ελληνική έκδοση: Herbert Marcuse, *Έρως και πολιτισμός*, μτφρ. Ιορδάνης Αρζόγλου, Αθήνα: Κάλβος, 1981].

3. Herbert Marcuse, ενημερωτικό φυλλάδιο για τον *Μονοδιάστατο άνθρωπο*, από τα αρχεία του Beacon Press, χωρίς ημερομηνία.

Το βιβλίο περιέχει μια θεωρία της «προηγμένης βιομηχανικής κοινωνίας» που περιγράφει πώς οι αλλαγές στην παραγωγή, την κατανάλωση, την κουλτούρα και τη σκέψη έχουν παραγάγει ένα προηγμένο κράτος γενικού κομπορμισμού, όπου η παραγωγή αναγκών και φιλοδοξιών από τον κυρίαρχο κοινωνικό μηχανισμό ενσωματώνει τα άτομα στις κατεστημένες κοινωνίες. Ο Marcuse περιγράφει την αποκαλούμενη «τεχνολογική κοινωνία», όπου η τεχνολογία αναδομεί την εργασία και τησχόλη, επηρεάζοντας τη ζωή των ανθρώπων, από την οργάνωση της εργασίας μέχρι τους τρόπους σκέψης. Περιγράφει επίσης τους μηχανισμούς μέσω των οποίων ο καπιταλισμός της κατανάλωσης ενσωματώνει τα άτομα στον δικό του κόσμο σκέψης και συμπεριφοράς. Αντί να θεωρεί τις εξελίξεις αυτές ευνοϊκές για τον άνθρωπο, ο Marcuse τις βλέπει περισσότερο ως μια απειλή για την ανθρώπινη ελευθερία και ατομικότητα σε μια ολοκληρωτικά διοικούμενη κοινωνία.

Για να δικαιολογήσει αυτούς τους ισχυρισμούς, ο Marcuse αναγκάζεται να αναπτύξει μια κριτική-φιλοσοφική προσέγγιση με την οποία μπορεί να ασκήσει κριτική στις υπάρχουσες μορφές σκέψης, συμπεριφοράς και κοινωνικής οργάνωσης. Επομένως, ο *Μονοδιάστατος άνθρωπος* είναι επίσης το μείζον φιλοσοφικό έργο του Marcuse, το έργο στο οποίο διατυπώνει τη δική του εγελιανομαρξική έννοια της φιλοσοφίας και της κριτικής ενάντια στα κυρίαρχα φιλοσοφικά και διανοητικά ρεύματα: θετικισμό, αναλυτική φιλοσοφία, τεχνολογική ορθολογικότητα και μια σειρά από εκφάνσεις της κομπορμιστικής σκέψης. Σε αυτό το κείμενο εξηγεί πώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται τη διαλεκτική φιλοσοφία και, επιπλέον, κάνει αναλύσεις της κοινωνίας και της κουλτούρας στις οποίες αποτυπώνονται υποδειγματικά οι διαλεκτικές κατηγορίες

και η διαλεκτική μέθοδός του. Συνεπώς, ο *Μονοδιάστατος άνθρωπος* παρουσιάζει ένα μοντέλο τόσο της κριτικής κοινωνικής θεωρίας του Marcuse όσο και της κριτικής φιλοσοφίας του, εμπνευσμένης από τις φιλοσοφικές σπουδές του και από το έργο του στη Σχολή της Φρανκφούρτης.⁴

Η Σχολή της Φρανκφούρτης και ο Μονοδιάστατος άνθρωπος

Τη δεκαετία του 1920 και στις αρχές της δεκαετίας του 1930, ο Marcuse σπούδαζε δίπλα στον Martin Heidegger στο Φράιμπουργκ της Γερμανίας και εξοικειώθηκε σε βάθος με τα έργα του Hegel, του Marx, της φαινομενολογίας, του υπαρξισμού, του γερμανικού ιδεαλισμού και των κλασικών στοχαστών της δυτικής φιλοσοφικής παράδοσης. Αν και αργότερα, μετά την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία και τους δεσμούς που ανέπτυξε ο Heidegger με το ναζιστικό κόμμα, ο Marcuse ήρθε σε ρήξη μαζί του, επηρεάστηκε από την κριτική που άσκησε ο Heidegger στη δυτική φιλοσοφία και από τις προσπάθειές του να αναπτύξει μια νέα φιλοσοφία. Θέλοντας να σκύψει πάνω από τα συγκεκριμέ-

4. Για τη Σχολή της Φρανκφούρτης, βλ. Martin Jay, *The Dialectical Imagination*, Βοστώνη: Little, Brown and Company, 1973 [ελληνική έκδοση: Martin Jay, *Η διαλεκτική φαντασία. Μια ιστορία της Σχολής της Φρανκφούρτης και του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας, 1923-1950*, πρόλογος-μτφρ. Φώτης Τερζάκης, επιμ. Κώστας Λιβιεράτος, Αθήνα: εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2009] και Douglas Kellner, *Critical Theory, Marxism, and Modernity*, Κέμπριτζ και Βαλτιμόρη: Polity Press & Johns Hopkins University Press, 1989.

Σ.τ.Ε.: Βλ. επίσης Rolf Wiggershaus, *Die Frankfurter Schule. Geschichte, Theoretische Entwicklung, Politische Bedeutung*, Μόναχο: Carl Hanser Verlag, 1986.

να προβλήματα του υπάρχοντος ατόμου, ο Marcuse βάδισε στον δρόμο που χάραξαν ο Heidegger και ο υπαρξισμός και εντυπωσιάστηκε με τη φαινομενολογική μέθοδο του Husserl και του Heidegger, οι οποίοι επιχείρησαν να αποστασιοποιηθούν από την αφηρημένη φιλοσοφική θεωρητική σκέψη και να συλλάβουν «τα ίδια τα πράγματα» όπως εμφανίζονται στη συνείδηση.

Στα πρώτα έργα του ο ίδιος ο Marcuse προσπάθησε να συνθέσει τον φαινομενολογικό υπαρξισμό του Heidegger με τον μαρξισμό,⁵ και στον *Μονοδιάστατο άνθρωπο* αναγνωρίζει κανείς χουσερλιανά και χαϊντεγκεριανά μοτίβα στις κριτικές του Marcuse κατά του επιστημονικού πολιτισμού και των τρόπων σκέψης του. Πιο συγκεκριμένα, ο Marcuse αναπτύσσει μια αντίληψη ενός τεχνολογικού κόσμου παρόμοια, από ορισμένες απόψεις, με αυτήν που ανέπτυξε ο Heidegger και, όπως ο Husserl και ο Heidegger, βλέπει την τεχνολογική ορθολογικότητα να αποικίζει την καθημερινή ζωή, να αρπάζει από τα άτομα την ελευθερία και την ατομικότητα επιβάλλοντας τεχνολογικά θέσφατα, κανόνες και δομές στη σκέψη και τη συμπεριφορά τους.⁶

5. Σ.τ.Ε.: Βλ. Herbert Marcuse, *Heideggerian Marxism*, επιμ. Richard Wolin και John Abromeit, Λίνκολν και Λονδίνο: University of Nebraska Press, 2005.

6. Σ.τ.Ε.: Ο βαθμός και ο τρόπος ενσωμάτωσης της χαϊντεγκεριανής φιλοσοφίας στη σκέψη του Marcuse έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς μελέτης. Είναι γεγονός ότι τα πολιτικά και τα ηθικά χαρακτηριστικά του οριστικού ρήγματος του Marcuse με τον πρώην δάσκαλό του δεν σηματοδότησαν μια αδιάκριτη απόρριψη της «φιλοσοφίας του συγκεκριμένου». Ενδεικτικά βλ. Richard Wolin, *Heidegger's Children: Hannah Arendt, Karl Lowith, Hans Jonas, and Herbert Marcuse*, Πρίνστον: Princeton University Press, 2015· Andrew Feenberg, *Heidegger and Marcuse. The*